

Список літератури:

1. Давыдов М.П. Принципы советского уголовного процесса. Свердловск, 1957.
2. Добровольская Т.Н. Принципы советского уголовного процесса. М., 1974.
3. Грошевой Ю.М. Принцип непосредности і правосудність вироку радянського суду// Рад. право 1961. № 2.
4. Альперт С.А. Принципы советского уголовного судопроизводства и их роль в формировании правового статуса участников процесса//Проблемы социалистической законности. Х., 1986. Вып. 7.
5. Стецовский Ю.И., Ларин А.М. Конституционный принцип обеспечения обвиняемому права на защиту. М., 1988.
6. Курс советского уголовного процесса. М., 1989.
7. Михненко М.М. та ін. Кримінальний процес України. К., 1992.
8. Полянский Н.Н. Очерк развития советской науки уголовного процесса. М., 1960.
9. Гусев Л.Н. Конституционные принципы советского уголовного процесса // Ученые записки ВЮЗИ. М., 1958. Вып.6.
10. Якуб М.Л. Демократические основы советского уголовно-процессуального права. М., 1960.
11. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. М., 1968. Т.1.

Надійшла до редколегії 23.04.97

*А.Ф. Зелінський, д-р юрид. наук,
В.М. Куц, канд.юрид. наук,*

ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ І СТРУКТУРА ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ

У вересні 1996 р. Президент України затвердив Комплексну цільову програму боротьби із злочинністю до 2000 року. Навряд чи її реалізація повністю вирішить проблему злочинності, адже як і передбачив видатний криміналіст М.С.Таганцев, знадобляться все нові й нові зусилля та заходи для війни з цим непереможним ворогом, і не видно того часу, коли "караюча державна влада перекує мечі в плуги і заспокоїться в мирі" [1, с.1]. Одним із таких засобів у війні із злочинністю є кримінальна статистика. Використовуючи й далі військову термінологію, незайве нагадати, що жодна серйозна військова операція не може розраховувати на успіх без точних "розвідданих" про противника. Дані про злочинність - чи не найнебезпечнішого ворога реформ - збирає кримінальна статистика, а далі аналізує та використовує в плануванні заходів протидії кримінологія. Для кримінологічного планування необхідна науково обгрунтована і правдива кримінальна статистика. Сьогодні такою її не назвеш. Справа в тім, що кримінальна статистика залежить від системи кримінального законодавства, базується на ній: розділи статистичної вітності багато в чому співпадають з структурою Особливої частини Кримінального кодексу України. Ця обставина вимагає, щоб глави Особливої частини КК об'єднували лише однорідні злочини, інакше якісна характеристика злочинності, котру відображає статистика, спотворюється і втрачає

інформаційну цінність. Зараз означена вимога не виконується. Практично жодна із глав КК не витримана в дусі однорідності злочинів, котрі в них описані. Пояснимо це на прикладі. У 1996 р. була обнародована статистична звітність МВС України про стан злочинності в 1995 р. Структура злочинності, побудована у відповідності до структури Особливої частини КК, виглядала так: злочини проти особи - 6,6 %; злочини проти державної і колективної власності - 24,8 %; злочини проти індивідуальної власності - 41,1 %; господарські злочини - 4,4 %; посадові злочини - 0,9 %; злочини проти громадської безпеки та громадського порядку - 17,8 %; інші злочини - 4,1 % [2].

Якщо навіть не звертати увагу на те, що у звітності не відображені латентні, тобто незафіксовані злочини, пізнавальне значення вказаних статистичних даних досить сумнівне, адже злочинами проти особи діюче законодавство вважає вбивство і образу, навмисне тілесне ушкодження і необережне, тобто діяння надто різні за своїм характером. Тут же зустрічаємо статеві перверсії та наклеп, викрадання з корисливих спонукань чужої дитини та незаконний аборт - злочини зовсім несхожі між собою. З іншого боку, тілесні ушкодження, скоєні з так званих хуліганських спонукань, діючим КК розглядаються як злісне хуліганство і в статистиці потрапляють в графу "Злочини проти громадського порядку". Навмисне вбивство посадової особи в зв'язку з її службовою діяльністю відповідно до пункту "в" ст.93 КК розглядається як злочин проти особи, але якщо потерпілим буде працівник міліції - це вже злочин проти порядку управління, тому він не враховується як вбивство. Важко знайти щось спільне й між такими злочинами, як знищення документів та образою представника влади, викраденням документів та ухиленням від військового обліку, але всі вони містяться в одній главі КК. Ще більш строкатою виглядає глава X КК "Злочини проти громадської безпеки, громадського порядку та народного здоров'я". Чого тільки тут не зустрінеш - вже згадуване хуліганство, котре фактично завдає шкоди особі або власності, і такі, частіш за все корисливі злочини, як придбання або збут майна, завідомо здобутого злочинним шляхом, розповсюдження наркотиків, порнографії. У цій же главі екологічні злочини та декілька різновидів вандалізму.

Не можна стверджувати про те, що автори діючого КК не керувались якимись критеріями при систематизації Особливої частини. Таким загальноновизнаним критерієм був і залишається об'єкт злочину, під яким розуміють суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом. Починаючи з 1960 р. зусиллями вчених-криміналістів Б.С.Никифорова,

Є.О.Фролова, В.К.Глистіна, М.Й.Коржанського, І.М.Даньшина, В.Я.Тация та інших [3] кримінально-правова й кримінологічна наука потрапили в полон потужного стереотипу думки про провідну роль об'єкта злочинного посягання у визначенні самої суті злочину, а звідси і в побудові Особливої частини кримінального права. Існує величезна література, видана в колишньому СРСР, що присвячена об'єкту злочину, захищено низку докторських дисертацій на цю тему. Величезний успіх теорії "об'єкт злочину - соціалістичні суспільні відносини" пояснюється, перш за все, тим, що вона повністю співпадає з марксистсько-ленінським баченням співвідношення держави, суспільства й особистості, в котрому особистості відводиться роль гвинтика в системі суспільних відносин.

Концепція об'єкта злочину, яку відстоюють названі автори та їх послідовники, зводиться до наступного:

- характер злочинних діянь визначається, перш за все, їх об'єктом, який детермінує інші ознаки злочинної поведінки - спосіб її здійснення, мотиви, цілі;
- об'єктами всіх злочинів є суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом;
- групи однорідних суспільних відносин - це так звані родові об'єкти, котрі і є підставою систематизації Особливої частини КК, кожна глава якої охороняє "свій" об'єкт або декілька об'єктів;
- окремі злочини завдають шкоди окремим суспільним відносинам - безпосереднім об'єктам;

Зіткнувшись з проблемою визначення об'єкта в так званих багатооб'єктних деліктах, автори названої теорії запропонували також поняття додаткового та факультативного об'єктів. Наприклад, основним об'єктом розбійницького нападу вони визнають власність, а особистість додатковим. Чому б не навпаки? У теорії "об'єкт - суспільні відносини" виділяється також поняття предмета злочину. При цьому наголошується на суттєвій різниці між об'єктом та предметом і стверджується, що злочин шкоди предмету не завдає і сам по собі він кримінальним законом не охороняється. Рівень казуїстики при цьому заслуговує цитування: "... біологічне в людині - це предмет злочину, соціальне, його особистість - об'єкт. Завдати шкоди особистості можна тільки впливаючи на предмет - на тіло людини або його психіку" [4,с.135]. Штучне розривання людини на біологічне і соціальне, на наш погляд, надумане і недіалектичне. Робиться воно виключно заради заздальгідь визнаного і нічим, окрім цитування "класиків" марксизму, не доказаного постулату про те, що єдиним

призначення кримінального права є охорона суспільних відносин, а все інше - навіть біологічне існування людини - це лише предмет, котрий кримінальним законом не охороняється.

Пануюча в Україні концепція об'єкта злочину успадкована від авторитарної ідеології: людина - гвинтик, і в цьому сенсі дійсно предмет імперської державної машини, елемент соціалістичних суспільних відносин. Це прямо стверджували на сторінках монографій. "Об'єктом всякого злочину в нашій державі є суспільні відносини. Не є винятком в цьому плані і злочини проти людини" [5,с.17]. Те ж саме говорить М.Й.Коржанський в 1996 р., коли стверджує, що все різноманіття предметів злочину можна розподілити на три групи: 1) люди; 2) речі; 3) тварини та рослини [4, с.135]. Мимоволі згадуються слова "буржуазного" філософа і психолога В.Ф.Франкла: "Людина - не річ серед інших речей" [6, с.84]. Хто правий? Питання риторичне... Конституція України проголошує безумовний пріоритет людини в системі соціальних цінностей. Відповідно до ст.3 Конституції людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і на-правленість діяльності держави. Це є підставою для перегляду антигуманістичної концепції об'єкту кримінально-правової охорони як суспільних відносин. Як вже зазначалось, практична реалізація цієї концепції, окрім іншого, не сприяє приведенню кримінальної статистики у відповідність до системи Особливої частини кримінального законодавства. Однакові по суті злочини дублюються у різних главах КК. Так, тілесні ушкодження передбачені главами 3,9,10,11; корисливі злочини в сфері економіки в главах 1,2,6,10,11; вандалізм в главах 1,2,5,6,7,9,10,11. І це неминуче, тому що "суспільні відносини" не що інше, як наукова абстракція. Вона не піддається безпосередньому сприянню, а це відкриває необмежені можливості для псевдонаукових спекуляцій, суб'єктивного розсуду законодавців та правозастосовчих інстанцій. Наприклад, група приятелів напідпитку в безлюдному місці без видимих причин побила перехожого. Злісне хуліганство, тобто злочин проти громадського порядку - одностайно вирішать юристи. І другий випадок - на людній вулиці зловмисник зірвав шапку з перехожого і втік. Потерпілий погнався за ним, голосно закликаючи на допомогу. Крик, розгубленість, обурення ... Об'єктом злочину була власність - без тіні сумніву скаже юрист, навчений кримінальному праву на концепції об'єкта - суспільних відносин. Але де ж логіка? У першому випадку порушення громадського порядку

фактично не сталося, а посягання на особистість кваліфіковано як злочин проти громадського порядку. У другому випадку явне порушення громадського порядку кваліфіковано як посягання на власність.

Ми впевнені, що надання гіпертрофованого значення об'єкту злочину в вигляді суспільних відносин при визначенні суті злочину, а звідси і в кваліфікації злочинів та розподіленні їх на глави Особливої частини Кримінального кодексу давно себе вичерпало. По-перше, викликає заперечення визнання об'єктом злочину не реальних цінностей, а голої абстракції, про що вже говорилось. Більш обґрунтованим, а головне таким, що відповідає Конституції України, було б визнання об'єктом злочину охоронюваних законом благ людини та суспільства. Звичайно, люди в процесі своєї життєдіяльності вступають в різні відносини, але головне – не це, а їх добробут і спокій, нормальне функціонування суспільних та державних установ. По-друге, при систематизації матеріалу Особливої частини слід враховувати не тільки об'єкт, а весь комплекс ознак, що характеризують злочин та злочинця: форму вини, мотивацію поведінки, соціальний статус суб'єкта, спосіб скоєння злочину та інше, тобто виходити з комплексної кримінологічної характеристики злочинного прояву. Іншими словами, за основу систематизації Особливої частини КК треба взяти такий критерій, як кримінологічна характеристика злочину, а не одну-єдину ознаку-об'єкт, та ще й в образі суспільних відносин.

Кримінологічна класифікація, яка враховує саму природу вчинку, його направленість, добре розроблена українськими кримінологами Давиденко Л.М., Зелінським А.Ф., а також російськими дослідниками цієї проблеми Карпецем І.І., Кудрявцевим В.М., Сахаровим О.Б. та іншими.

Аналіз висновків, зроблених цими авторами, дозволяє розділити всі злочини на чотири групи:

- 1) агресивні злочини;
- 2) корисливі ненасильницькі загальнокримінальні злочини;
- 3) економічні злочини;
- 4) злочинне невиконання загальногромадських та спеціальних обов'язків.

Відповідно до такої класифікації Особлива частина Кримінального кодексу могла б мати наступний вигляд:

Розділ I. Агресивні злочини.

Глава 1. Насильницькі злочини проти життя та здоров'я.

Глава 2. Агресивні злочини проти інших життєво важливих інтересів особи.

Глава 3. Насильницькі корисливі злочини.

Глава 4. Вандалізм.

Розділ II. Корисливі ненасильницькі загальнокримінальні злочини.

Глава 5. Розкрадання чужого майна.

Глава 6. Комп'ютерні корисливі злочини.

Розділ III. Економічні злочини.

Глава 7. Злочинне використання службового становища.

Глава 8. Злочинні промисли.

Розділ IV. Злочинне невиконання загальногромадських та спеціальних обов'язків.

Глава 9. Злочини проти держави та її установ.

Глава 10. Злочини проти правосуддя.

Глава 11. Військові злочини.

Глава 12. Транспортні злочини.

Глава 13. Інші злочинні порушення встановлених правил.

Глава 14. Злочини, скоєні з необережності.

Запропонована схема є лише ескізом і не претендує на роль макету Особливої частини КК. Її призначення - проілюструвати саму ідею принципово нової структури Особливої частини, побудованої не на одному лише об'єкті злочину, а на його кримінологічній характеристиці, котра значно адекватніше відображає природу злочину та його суб'єкта. Тому ми готові сприйняти критику щодо неповноти та можливої суперечливості схеми, і зокрема за те, що в ній не знайшли свого відображення деякі навіть тяжкі злочини, скажімо, посягання на життя державних діячів чи працівників міліції. Вважаємо, що насильство стосовно всіх посадових осіб у зв'язку з їх політичною, суспільною чи службовою діяльністю отримало б адекватну правову оцінку при наявності в законі кваліфікованих складів агресивних злочинів, скажімо, помста за виконаний обов'язок вважалась би обставиною, що обтяжує відповідальність.

Також нема необхідності в конструюванні окремих норм про насильницькі чи інші агресивні посягання, котрі скоюють посадові чи службові особи з використанням свого становища. Подібна агресія могла б переслідуватись санкціями "загальних" кримінально-правових норм з урахуванням відповідних кваліфікуючих обставин, наприклад, залежного стану потерпілого і т. ін.

Треба ще добре попрацювати над удосконаленням запропонованого ескізу. Це під силу лише авторським колективам, що працюють над проектами Кримінального кодексу, якщо ця стаття переконає їх в тому, що

система Особливої частини побудована виключно на об'єкті злочину - суспільних відносинах, вступає в протиріччя із завданнями вивчення злочинності та прогнозування її розвитку, що вона ускладнює застосування кримінально-правових норм, породжує їх конкуренцію, колізії та інші незручності, а головне - існуюча система Особливої частини КК перекручує кримінальну статистику.

Список літератури:

1. Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Лекции. Часть общая. СПб. 1902. Т.1.
2. Литвак О.М. Злочинність в Україні: стан, тенденції, заходи протидії (1992-1995рр.): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Х., 1997.
3. Никифоров Б.С.. Объект преступления по советскому уголовному праву. М., 1960; Фролов Е.А. Спорные вопросы общего учения об объекте преступления // Сб. учен. трудов Свердл. юр. ин-та. 1969. Вып. 10; Даньшин И.Н. Ответственность за хулиганство по советскому уголовному праву. Х., 1971; Коржанський Н.И. Объект посягательства и квалификация преступления. Волгоград, 1976; Глистин В.К. Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений. Л., 1979; Таций В.Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. Х., 1988.
4. Коржанский М.И. Уголовное право Украины. К., 1996.
5. Анианц М.К. Ответственность за преступления против жизни. М., 1964.
6. Франкл В. Человек в поисках смысла. М., 1990.

Надійшла до редколегії 18.03.97